

‘ADNÎ RECEB DEDE DÎVÂNÎ’NDA MEVLÂNÂ

Eda TOK¹

Özet

Türk İslam medeniyetinin yetiştirdiği en önemli isimlerden biri olan Mevlânâ, derin fikirleri, dehâsı, eşsiz sevgi ve hoşgörüsüyle gerek yaşamı gerekse ölümünden sonra pek çok topluluğu etkilemiş büyük bir mutasavvıf, âlim ve şairdir. Birçok divan şairi Mevlânâ’nın düşünceleri çevresinde kurulan Mevlevîlik tarikatına intisap etmiş, Mevlevîliğe sevgi duymuş ve Mevlânâ’ya duydukları sevgiyi şiirlerinde sıkça dile getirmiştir. Zamanla Mevlevîlik adeta şair yetiştiren bir ocak haline gelmiştir. Bu ocakta yetişen şairlerden biri de 17.yüzyıl Mevlevî şairlerinden Adnî Receb Dede’dir. Adnî’nin Divânı tarandığında 7’si Mevlânâ’ya, 1’i Şems-i Tebrîzî’ye, 1’i de Mesnevî’ye yazılmış 9 kaside ve Mevlânâ’ya ait birçok unsur görülmektedir. Bu çalışmada tespit edilen unsurlardan hareketle Mevlevî bir divan şairi olan Adnî’nin gözünden Mevlânâ’ya bakmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Divân şiiri, Adnî

MEVLÂNÂ IN DIVÂN OF ADNÎ RECEB DEDE

Abstract

Mevlânâ, one of the most prominent names in the Turkish-Islamic civilization, is a great mystic, scholar and poet who influenced communities during his life and after his death with his deep ideas, ingeniousness, the unique need of love and tolerance. Many divân poets had participated to the sect of Mevlevî established on behalf of the thoughts of Mevlânâ, loved Mevlevî and expressed their love to Mevlânâ by their poems. Over time, Mevlevism has become almost a sect where poets were raised. One of the poets who were raised in that sect is Adnî Receb Dede, a 17 th century poet. When divân of Adnî Receb Dede is scanned, it is seen that there are 9 kaside that 7 of them are written to Mevlânâ, 1 of them is written to Şems-i Tebrîzî, 1 of them is written to Mesnevî and many elements that belong to Mevlânâ. Based on the elements detected in this study, it is aimed to look through the eyes of divan poet Adnî to Mevlânâ.

Key Words: Mevlânâ, Divân Poetry, Adnî

¹ Okt., Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, tok_eda@hotmail.com

1. Giriş

1.1. Mevlevîlik ve Mevlevî Edebiyatı

Bir kültür ve sevgi ekolü olan Mevlevîlik Mevlânâ'dan ilham alınarak kurulmuş bir tarikattır. Ancak Mevlânâ kendi zamanında şeyhlik iddiasında bulunmadığı gibi bir tarikat da kurmamıştır. (Top, 2007: 29) Mevlânâ'nın son zamanlarında onu en iyi şekilde anlamış ve onu temsil edebilecek olan iki önemli şahsiyet vardı ki bunlardan biri Mesnevi'yi kaydeden Çelebi Hüsameddîn, diğeri de oğlu Sultan Veled'di. Bunlardan Çelebi Hüsameddîn Mevlânâ'nın mümessili olmuş; ancak onun namına bir tarikat ihdâs etmemiştir. Babasının ve sâdik müridi Hüsameddîn'in yapamadığını Sultan Veled yapmış, Mevlânâ'nın kuvvetli şahsiyeti etrafında onun yolunu ve erkânını devam ettiren Mevlevîlik yolunu açmıştır. (Çelebi, 2006: 153-155) Sultan Veled, 46 senelik irşâd hayatının ardından 10 Receb 712/1312 tarihinde vefat etmiştir. Bu süre zarfında Mevlevîliği tam manasıyla bir tarikat haline getirmiştir. (Çelebi, 2006: 157) Sultan Veled'in irşad makamına oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi bırakması tarikatın tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve bu uygulamanın ardından Mevlevîlik, "çelebi" unvanıyla anılan Mevlânâ soyuna mensup şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanmıştır. Konya Mevlânâ Dergâhı ve çelebilik makamı Mevlevilik tarikatının merkezi haline getirilmiştir. Ulu Ârif Çelebi Konya'da oturmakla kalmamış Anadolu'ya, Irak'a hatta Tebriz'e kadar tüm ömrünü propaganda amaçlı seyahatlerle geçirmiş, Mevlevîliğin hızla yayılmasına hizmet etmiştir. (Çelebi, 2006: 95; Tanrıkorur, 2004: 468) Kısacası Mevlevîliği Mevlânâ ilham etmiş, Çelebi Hüsameddîn ihya etmiş, Sultan Veled kurmuş ve Ulu Ârif Çelebi de te'kid etmiştir. (Çelebi, 2006: 159) Mevlevîliğin de diğer tarikatlarda olduğu gibi bağlılarına beyan ettiği ve titizlikle uygulanması gereken bazı kuralları ortaya çıkmıştır. Mevlevilikte uyulan ve uygulanan bu kurallara âdâb denir. Mevlevîlik bu edeb temelleri üzerine bina edilmiş olup âdeta bir edep ve âdâb üniversitesidir. (Top, 2007: 30) Bir diğer ifadeyle Mevlevîlik, sıradan bir tarikat olmaktan ziyade, bir aşk yolu, bir kültür hareketidir. (Top, 2007: 29)

Mevlevilik Türk edebiyat ve musikisine, hatta sanatımızın çeşitli dallarına katkılar sağlamış olan tarikatların da başında gelir. Mevlânâ'nın büyük bir şair olması da bu geleneğin oluşmasında büyük etken olmuştur. (İsen, 1999: 308) Mevlânâ hayattayken çevresinde bulunan ilk kuşakla birlikte, onun ardından ise Mevlevilik bünyesinde yetişen binlerce tasavvuf ve sanat erbabının sistemli faaliyetleri, Türk sosyal ve kültürel hayatında bir

“Mevlevî Zümresi”nin ve bu kapsamda bir “Mevlevî Zümresi Edebiyatı”nın ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. (Dağlar, 2008: 230-231)

Şairlerin mensup oldukları 12 tarikat içinde Mevlevîlik, Divan şairlerin en çok iltifat ettikleri tarikat olmuştur. Tarikat müntesibi 320 şair içinde 220’sinin Mevlevî olması da bunu açıkça ortaya koymaktadır. (İsen, 1999: 308) Mevlevî olan ya da olmayan şairlerin eserlerinde ise doğrudan veya dolaylı olarak Mevlânâ’dan ya da Mevlevilik kültüründen izler görülmektedir. (Açık, 2002: 113)

Mevlevilik en çok aydın kesimlerde ve şehir merkezlerinde yaygınlık gösterdiği için bu tarikat mensupları edebî ürünlerini hemen daima aruz vezniyle ve divan şiiri tarzında vermişlerdir. (İsen, 1999:3008) Bu tarikatta Divan Edebiyatı tekniğinin benimsenmesinde Mevlânâ’dan beri Farsça ve aruzla şiir söylemenin gelenek haline gelmiş olması da etkili olmuştur. (Gölpınarlı, 2006: 409) Mevlevî şairler, mensubu oldukları tarikatın gereği mükemmel bir surette tasavvufa âşinadırlar. (Ayan, 1992:460) Bu sebeple Divan Edebiyatının tasavvufla zenginleşmesinde de Mevlevî şairlerinin ve Mevlevî muhitinin etkisi büyük olmuştur. (Açık, 2002: 113)

1.2. ‘Adnî Receb Dede

Mevlevîlik zamanla âdeta şair yetiştiren bir ocak haline gelmiştir. Bu ocakta yetişen şairlerden biri de 17.yüzyıl Mevlevî şairlerinden Adnî Receb Dede’dir. Asıl adı Receb olan Adnî, Selanik vilayeti mülhakından Serez (Siroz) şehrinde doğmuştur. Kaynaklarda babasının ulemâdan olduğu belirtilen Adnî, iyi bir tahsil imkânı bulmuş, genç yaşında memleketinde ilim ve faziletiyle seçkin biri hâline gelmiştir. (Esrar Dede, 2000: 350; Göre, 2004: 21) Serez dergâhı şeyhi Ramazan Dede’den el almak sûretiyle külâh giyip çileye girmiş, Ramazan Dede’nin vefatı üzerine yerine posta oturmuştur. (Ali Enver, 2010: 215) Burada bir süre sâliklere mürşidlik yapan ‘Adnî, eskiden beri gönlünde olan istek üzerine âşıkların Kâbesi Mevlânâ Dergâhı’nı ziyaret etmek için Konya’ya gitmiştir. ‘Adnî Konya’ya gittiğinde hilafet makamında Abdulhalim Çelebi bulunmaktadır ki bu dönem aynı zamanda Vâiz Vânî Mehmet Hoca’nın ikbal devrine rastlar. Raks ve semâ’ında yasak edildiği bu dönemde sadrazam Kara Mustafa Paşa, Vânî Üngürüs’ün faaliyetlerini engellemek düşüncesiyle ‘Adnî’nin görüşlerine başvurmak için onu İstanbul’a davet etmiştir. Vânî’nin zulmü ‘Adnî’nin manevi desteğiyle engellenmiştir. Adnî İstanbul’dan Edirne’ye daha sonrada buradan Gelibolu’ya giderek Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Ağazâde’nin yanına geçmiş, oradan da Belgrad’daki Mevlevîhânenin meşihatiyle görevlendirilmiş, (Göre, 2004: 22-24)

buradaki hizmeti esnasında, H.1100-M.1689' da vefat etmiştir. (Göre, 2004: 24; Ali Enver, 2010: 215)

'Adnî'nin *Dîvân, Nahl-i Tecellî, Şerh-i Kasaîd-i 'Urfî ve Kasîde-i 'Adnî* olmak üzere dört eseri tespit edilmiştir. Zehra Göre'nin yaptığı doktora çalışmasına göre Adnî'nin Dîvânı'nda 38 kaside (2'si Farsça), 1 terhib-i bend, 4 tahmis (3'ü Farsça) ve 313 gazel (1'i Farsça) yer almaktadır. (Göre, 2004: 26-27)

Şairin 38 kasidesinin 7'si Hz. Mevlânâ'ya, 1'i Şems-i Tebrîzî'ye, 1'i de Mesnevî'ye, 2'si Abdülhalim Efendi'ye (Mevlânâ Dergâhı postnişini) methiyedir. Bu rakamlar bile tek başına, şairin Mevlânâ'ya beslediği sevgiye bir işaret niteliğindedir. Şair bir Mevlevî olarak gerek sözünü ettiğimiz kasidelerde, gerekse Divanı'ndaki diğer şiirlerinde Hz. Mevlânâ'ya ve Mevlevîlik unsurlarına yer vermiştir. Biz çalışmamızda şairin sadece Hz. Mevlânâ'ya bakışını konu edineceğiz ve şairimizin gözünden Mevlânâ bakmaya çalışacağız.

2. Adnî Receb Dede Dîvânın'da Mevlânâ'ya Ait Bazı Hususiyetler

2.1. Mevlânâ İçin Söylenen Sıfatlar

2.1.1. Âşıkların Sultanı, Padişah

Türk İslâm medeniyetinin yetiştirdiği en önemli isimlerden biri olan Mevlânâ, derin fikirleri, dehâsı, eşsiz sevgi ve hoşgörüsüyle gerek yaşamı gerekse ölümünden sonra pek çok topluluğu etkilemiş büyük bir mutasavvıf, âlim, eğitimci, şair ve gönüllerin sultanı çok yönlü bir şahsiyettir. Adnî Receb Dede de Mevlânâ'yı birçok beyitte âşıkların sultanı olarak nitelendirir (K18/52, K 18/54). Bu durumda şairin âşıklar ifadesiyle Mevlevîleri kastettiğini söylemek yanlış olmaz. Şair, Mevlânâ'yı kandilin nûruna, âşıkları ise onun ateşine dalan pervanelere benzetir:

Sana pür-sûz-ı şevk olmakdadur pervânevâr 'uşşâk

Çerâg-ı bezm-i hâsun nûrisun yâ hazret-i Monlâ G 269/2

Şair Mevlevîlerden genellikle âşıklar şeklinde söz ederken aşağıdaki beyitte ise Hz. Mevlânâ'nın himmetini dileyen dervişler şeklinde söz eder:

Kevneyn gerekmez bize Mevlâ dilerüz biz

Dervîşlerüz himmet-i Monlâ dilerüz biz G 128/1

Şair beyitlerinde zaman zaman Mevlânâ'ya padişah diyerek seslenir (K 19/17, K 20/9), onun Hakk'ın muhabbet tahtında oturan padişah olduğunu ifade eder:

O pâdîşâh-ı serîr mahabbet-i Hak kim

Ana 'asâkir-i'uşşâk oldı hayl ü haşem K 23/10

2.1.2. Ka'betü'l-'uşşâk

Aşağıdaki beyitte şair, Mevlânâ'nın âşıkların Kâbesi olduğunu ifade eder ve yüz bin sevabına karşılık Mevlânâ'dan gelecek bir derdi tercih eder:

Cenâb-ı Ka'betü'l-'uşşâk Mevlânâ Celâlü'd-dîn

Ki bir derdi anun yegdür bana yüz bin sevâbumdan K 21/11

Adnî hakikât kıblegâhı olarak gördüğü Mevlânâ'nın mezarının toprağını da Kâbe'ye benzetir:

O kıblegâh-ı hakikât ki hâk-i merkadidür

Tavâfgâh-ı halâyık misâl-i Beyt-i Harem K 23/8

2.1.3. Penâh

Şair Mevlânâ'yı tüm dünya halkının sığınağı olarak nitelendirmektedir:

Ey penâh-ı cihâniyân lutfun

Sened-i cümle-i enâm olsun K 20/39

2.1.4. Sâkî

Şair aşağıdaki beyitte Mevlâna'yı muhabbet meclisinin sâkîsi olarak nitelendirir:

Sâkî-i bezm-i mahabbetsin ki lutfun 'âmdur

Ser-girân mahmûra feyz-i câm-ı sahbâ sendedür K 19/36

2.1.5. Rehber

Adnî, âlemi toprağa düşmüş, susamış balığa; Mevlânâ'yı ise balığa vatanını gösteren rehber benzeter ve denizin Mevlânâ'da bulunduğunu bildirir:

Hâke düşmiş huşk-leb mâhîdür 'âlem ser-te-ser

Reh-ber-i asl-ı vatansın ya'nî deryâ sendedür K 19/22

2.1.6. İmam

Şair, “Yine gönül camisinde toplanalım. Bize eylemin ve sözün imam olsun.” diyerek gönlü câmi, Mevlânâ'nın eylem ve sözlerini de bu câminin imamı olarak tasavvur eder. Bu şekilde Mevlânâ'nın sözleriyle, davranışlarıyla âdeta bir yol gösterici olduğunu da ifade etmiş olur:

Câmi'-i dilde yine cem' olalum

Fi'l ü kavlün bize imâm olsun K 20/52

2.1.7. Âlemin Sevgilisi, Aşk Rindi, Kâinatın Süsü, Kerem Kaynağı, Saf Suyun Kaynağı, Güneşin Parıltısının Kaynağı

Şair, Mevlânâ'nın âlemin sevgilisi (K 19/32); aşk rindi (K 19/21); kâinatın süsü, doğruluk ve sefa bağı olduğunu ifade eder. (K 19/ 33) Mevlânâ'ya “Ey kerem kaynağı” şeklinde seslenerek kıyamette ondan şefaât ister:

Ey kerem kânı kıyâmetde şefâ'at isterüz

Çeşm-i ümmîd-i dil-i bî-çâre ferdâ sendedür K 19/ 35

Âlemi süsleyen güneşin ışıklarının parıltısının Mevlânâ'da olduğunu söyler:

N'ola kevneyni vücûdun eylese leb-rîz-i nûr

Çeşme-i envâr-ı mihr-i 'âlem-ârâ sendedür K 19/26

Şair aşağıdaki beyitte de aynı şekilde cihanı, hasret vadisinde dudağı kurumuş bir hastaya teşbih ederken, saf suyun kaynağının Mevlânâ'da olduğunu ifade eder:

Teşne-leb bir haste-i vâdî-i hasretdür cihân

Sendedür ser-çeşma-i âb-1 musaffâ sendedür K 19/3

2.2. Mevlânâ'nın Bedenî Hususiyetleri

2.2.1. Vücudu, Boyu

Dîvân şiirinde sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Sevgilini boyu yer yer selvi, gülfıdanı, nihâl, kalem, livâ, sancak, elif olur. Bu boyuyla yürüyünce fitne koparır, kıyamet olur. (Pala, 2002: 84-85) Adnî de aşağıda yer verdiğimiz beyitte divan şiiri geleneğine uyarak Mevlânâ'nın boyunu düzgünlüğü ve hoş salınmasıyla anar:

Râst-revlik iden yolunda senün

Kâmetün gibi hoş-hırâm olsun K 20/18

Kâmetün sâyesinde âsûde

Hoş-kıyâm-1 dem-1 hıyâm olsun K 20/19

Aşağıdaki beyitte ise Mevlânâ'nın vücudunu kıyamete teşbih eder:

Bir kıyâmetdür vücûdun nefh-i sûr-1 'ışkile

Hâsıl-1 ser-mâye-i ervâh-1 mevtâ sendedür K 19/19

2.2.2. Yüzü

Dîvân şiirinde sevgilinin yüzü güneş, ay, mum, ayna, Mushaf, peri, huri, melek... gibi unsurlara teşbih edilir. (Pala, 2002: 126-127) Adnî de aşağıdaki beyitte Mevlânâ'nın yüzünü güneşe teşbih eder ve âşıkların onun yüzünü görmesiyle mutlu olacaklarını bildirir:

Matla'-1 gaybdan yüzün güneşin

Göster 'uşşâka şâd-kâm olsun K 20/41

Aşağıdaki beyitte Mevlânâ'nın yüzünü bu kez aya; mezarının toprağını ise bulut perdesine benzetir:

Mâh-1 ruhsâra merkâdün hâki

Tâ-be-key perde-i gamâm olsun K 20/42

2.2.3. Dudağı

Divan şiirinde dudak birçok yönlerde teşbih ve mecazlarla kullanılır. Renk ve şekil yönüyle şarap, kadeh, sâkî, meze, meyhane gibi; renk bakımından la‘l, yakut, mercan gibi, şekil yönünden bir hokka, dür, mühr-i Süleyman gibi; nitelik bakımından ise tabib, darüş-şifa, ilaç, deva gibi düşünülür. (Pala, 2002: 297) Adnî de Mevlânâ'nın dudağından söz ederken la‘li açık istiare yoluyla doğrudan dudak yerine kullanır ve dudağı Süleyman'ın mührüyle birlikte anar:

‘İşk-ı hayâl-i hâtem-i lâ‘lünle kâ’inât

Mahkûm-ı hükm-i mühr Süleymân olur bana K 18/32

2.2.4. Kirpiğı

Kirpikten Müje ve müjgan adları altında bahsedilirken genellikle onun yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Kirpik yerine göre kılıç, hançer, ok olabilir. (Pala, 2002: 289) Adnî de Mevlânâ'nın kirpiğınden söz ederken divan şiiri geleneğinde olduğu gibi kirpiğı hançer (K 18/29) ve okla birlikte anar. Aşağıdaki beyitte Mevlânâ'nın kirpiğini oka teşbih eder:

Kahr-ı a'dâya fikr-i müjgânun

Terkeş-i sînede sihâm olsun K 20/21

2.2.5. Kâkülü

Divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından olan saçını birçok yönüyle ele alınır. Şekil yönünden resen, rişte, zincir, dâr, çengâl, bend, çenber, dâm, fitne, câdu...; koku yönünden nafe, misk, anber, semen, reyhân, ud, âbir ; renk yönünden gece, leyl, Leylâ, şâm, Hind, şebistân... ile birlikte teşbih ve mecazlar yoluyla sıkça kullanılır. (Pala, 2002: 397-398) Adnî de Mevlânâ'nın kâkülünden söz ederken perişanlığı ve kokusuyla anar:

Nefhâ-i kâkülün perîşân it

Bezm-i kevneyn-i hoş-meşâm olsun K 20/22

2.2.6. Beni

Dîvân şiirinde hâl yani ben genellikle yanak, saç, kaş, ayva tüyleri ve dudakla birlikte anılır. (Pala, 2002: 195) Adnî de Mevlânâ methinde yazdığı kasidesinin aşağıdaki beytinde beni dâneye; kâkülü ise kuşu avlamak için hazırlanmış tuzağa teşbih eder:

Dâne-i hâl ü kâkülün ‘arz it

Sayd-ı vahşî tuyûra dâm olsun K 20/44

2.3. Mevlânâ’nın Diğer Vasıfları

2.3.1. Cömertliği, Merhâmeti, Şefkâti

Adnî, şiirlerinde Mevlâna’nın şefkâtine, merhâmetine, cömertliğine değinmeyi de ihmal etmez. Aşağıdaki beyitte onun şefkatiyle kalplerin toplanmış kılınmasını, nefsin yok edilmesini, vücutların aslının tamir edilmesini ister:

Kalbimüz şefkâtünle kıl mecmû‘

Nefsi berbâd-ı in‘idâm olsun K 20/49

Eyle asl-ı vücûdumuz ta‘mîr

Fer‘-i virân-ı inhidâm olsun K 20/50

Aşağıdaki beyitte de Mevlânâ’nın sonsuz cömertliğinden söz eder:

Cûd-ı bî-gâyetün gedâyâna

Nakd-i gencîne-i kirâm olsun K 20/32

Şair Mevlânâ’daki bu cömertlik ve mükemmelliği, Onun temiz zatının Mekke-i Mükerreme’nin mazharı olmasına bağlar:

Sevâd-ı a’zamun ol zât-ı pâk mazharıdur

Anunçün oldı kerâmetle ekmel ü ekrem K 23/15

Şair, Mevlânâ’nın sevgiyle dolu oluşunu muhabbet savaşında güç, kuvvet dolu olduğu şeklinde ifade eder:

Nedür bu kuvvet-i kudsiyye bu merdâne cünbişler

Mahabbet rezminin pür-zûrısın yâ hazret-i Monlâ G 269/4

Mevlânâ'nın vasıflarının söylemekle bitiremeyen şair aşağıdaki beytinde Mevlânâ'nın aşkıyla ziyafette onun vasıflarını övse, cömertliği ve konukseverliği ile bilinen Hz. İbrahim'in ruhunun bile bu ziyafete misafir olacağını ifade eder:

‘İşkunla bezl-i mâ’ide-i na’tün eylesem

Rûh-ı Halîl hâsılı mihmân olur bana K 18/21

Şair Mevlânâ'nın güzel vasıflarını anlatabilmek için yine Mevlânâ'nın aşkına ihtiyaç duyar. Eğer Mevlânâ'nın aşkı ona söz kuvveti verirse Mevlânâ'nın güzel vasıflarını anlatmak da onun için kolay olacaktır:

‘İşkun virince nâtıkama kuvvet-i sühan

Vasf-ı cemîlün eylemek âsân olur bana K 18/34

2.3.2. İlmî

Adnî, bir ilim ve irfan güneşi olan Mevlânâ'nın ilmine de beyitlerinde sıkça yer verir. Mevlânâ'nın her zor bilmececinin çözümü olduğunu (K 19/6); ilmin aslının, dünya ve ahretin hikmetinin Mevlânâ'da olduğunu (K 19/12), onun ilminin Allah'ın ilmi olduğunu (K 19/25) dile getirir. Şair her sorununu Mevlânâ'nın halledebileceğini söyler çünkü şairin nazarında Mevlânâ İlm-i ledünde kılı kırk yaran bir hâkimdir:

Hazret-i Monlâ ider her müşkilün hall ‘Adniyâ

Çün odur ‘ilm-i ledünnîde hakîm-i mû-şikâf G 163/5

2.3.3. Sözleri

Şair, Mevlânâ'nın sözlerini Hz. İsa'nın canlar bağışlayan nefesine benzetir:

Her nutk-ı rûh-perver-i İsâveşün senün

Enfâs-ı feyz-bahş-i dil ü cân olur bana K 18/48

Şair bir başka beyitte bu kez Mevlânâ'nın sözlerinin hüznü gönüllere ebedi feyz verdiğini ifade eder:

Kelâmun hâtır-ı mahzûna feyz-i câvidân eyler

Bu bezmün sâkî-i mahmûrısın yâ hazret-i Monlâ G 269/5

3. Mevlânâ'nın Mesnevîsi

Mesnevinin sözlük anlamı “ikişer ikişer, ikili” demektir. Her beyitin dizeleri kendi aralarında uyaklı, aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçimidir. (Dilçin, 2004: 167) Bugün Mesnevî denilince Mevlânâ'nın Mesnevî'si akla gelir. Bu göklere nispeti olan nağmenin, bu ilahi sesin doğuşuna sebep Hüsameddin Çelebi'dir. O, Mevlânâ'dan Senâî'nin Hadikâsı yahut Attar'ın Mantıkıt-Tayrı vezninde, irfan sırlarını, tarikat usullerini toplayan bir kitap nazmetmesini ister. Mevlânâ önceden yazmış olduğu 18 beyiti Çelebi'ye verir. 657/1259-660/1263 yılları arasında birinci defteri, 662/ 1265'de ise ikinci deftere başlayıp aralıksız altı defteri tamamlar. (Füruzanfer, 1990: 211-212) Yaklaşık 1259-1268 tarihleri arasına yazılan Mesnevî 25600 civarı beyitten oluşan, altı ciltlik dev bir eserdir. Mesnevî tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, tarih, tıp gibi ilimlere ait konuların yer aldığı, zamanın örf ve adetlerine dair bilgi ve hikayelerin sunulduğu çok yönlü, zengin bir eserdir. (Yeniterzi, 2011: 36) Adnî, Divânı'nda Mesnevî için bir methiye nazmetmiştir (K 26). Şair, Mesnevî'nin emirlerine uyanların hakikat divanında unvan bulduklarını (K 26/11); Mesnevî'nin sonsuz feyz kadehi olduğunu (K 26/16); Mesnevî'nin hayalinin bile âşıklarının sinelerini güneş ışıklarının doğduğu yere dönüştüreceğini (K 26/6); Mesnevî'nin Hakk'ın ahlakıyla vasıflanmış olan kamil bir mürşit olduğunu ifade eder:

Muttasîf ahlâk-ı Hak'la mürşid-i kâmindür ol

Benzemez evsâfına halkun hısâl-i Mesnevî K 26/17

Aşağıdaki beyitte Mesnevî'nin ilimlerle dolu olduğunu ifade eder:

Mesnevî-i pür- ma'ârif âsmânî mâ'ide

Hân-ı yagmâ-yı mezâk-ı menn ü selvâ sendedür K 19/30

Aşağıdaki beyitte ise Mesnevî'yi denize benzetir:

Ol mesîhâ-dem ki enfâs-ı sabâ feyzi ile

'Arşa dâmen-gîrdür emvâc-ı bahr-ı Mesnevî G 273/3

Adnî, Mesnevî'den “kitab-ı müstetâb” yani güzel kitap şeklinde de söz eder (K 21/28, 21/29, 21/30, 21/31). Şair edebî hal tercümesi olan bu kitabın her okunmasında, amellerinin utancından beyhude gönül ve canının eridiğini ifade eder:

Kitâb-ı sîret-ârâ-yı edeb kim her okudukca

Erir cân u dil-i bî-hûde a‘mâlüm hicâbumdan K 21/32

Şair Mesnevî'yi kişileştirerek doğrulukla Mevlânâ'nın dergâhına gelmeyenlerin hasret vadisinde Mesnevî'nin ayakları altında ezilmesini diler:

Gelmeyen nûr-ı yâkîn-ı sıdkile dergâhuna

Vâdî-i hasretde olsun pâ-y-mâl-i Mesnevî K 26/19

4. Mevlânâ'nın Çevresindekiler

4.1. Şems-i Tebrizî

Mevlânâ denilince ilk akla gelen isim Şems-i Tebrîzî'dir. Onun Mevlânâ'nın hayatında şüphesiz ayrı bir önemi vardır. Şems, Mevlânâ'yı etkileyecek, onun ruhunda fırtınalar koparacak kadar tasavvufî bilgi ve birikime sahip, ilmin ve tasavvufun kemaline ermiş kâmil bir zattı. Coşkulu mizacı, cezbeli haliyle, ilahi nükteleriyle Mevlânâ'yı etkileyen Şems, ondaki cevheri yüzeye çıkarmıştır. Mevlânâ'nın müşîdi olmaktan ziyade ona bir ayna olmuştur. Şems, Mevlânâ'ya mürid olmaktan ziyade kendisinin de ondan feyz aldığını ifade etmiştir. (Top, 2007: 36-38) Adnî de bu kâmil zata, Şems-i Tebrizî'ye uzunca bir methiye yazmıştır (K 25). Şair Şems-i Tebrîzî'ye yazdığı kasidenin nesib bölümünde bir çeşit tahkiye yapar ve karşısında biri varmışçasına anlatmaya başlar. Bir gece içi geçer, uykuya dalar, rüyasında yolu “kişver-i ıtlâk”a düşer. Buradaki kavmin hali perişandır, zarar ve faydayı birbirinden ayıramazlar. ‘Adnî onlara doğru yolu gösterecek bir rehberleri olmadığını fark eder. Bu durumu müşahade ederken biri ona gözünü açmasını, hakikat güneşinin doğduğunu söyler. Gözünü açtığı anda karşısında Şems-i Tebrîzî'yi gören şair onu methetmeye başlar. (Göre, 2004: 62) Şair Şems-i Tebrîzî'yi hakikat güneşi (K 25/ 15); Tebriz'in şahı, şahların baş tacı (K 25/16); Hz. Muhammed'in nuru, ezelin ve ebedin sırrı, dinin kaynağı (K 25/ 23); Peygamberlerin övdüğü, halkın en kerimi, ümmetin en kâmilî (K 25/ 25); şeriat nurlarının zuhur ettiği (K 25/26); zamanın piri (K 25/ 47); uğurlu denizin cevheri (K 25/61); ezeli sırların vakıfı (K 25/562); lütuf ve kerem sahibi (K 25/86) şeklindeki sıfatlarla nitelendirir.

Şems-i Tebrizi'nin gönül ve can doktoru olduğunu (K 25/ 52); gönül ve can ağrısına şifa verenin O olduktan sonra gönle artık hiç illet uğramayacağını ifade eder:

Çün renc-i dil ü câna şifâ-sâz olasın sen

Ugrar mı dahi dâ'ire-i sîneye 'illet K 25/53

Şair Şems'in hikmetler denizi olduğunu ifade ederek onun ilmine bilgisine de değinir. Şems hikmetler denizi olunca tabî ki bu denizin cevherleri ilm-i ledün, dalgaları ise kerametler olur:

Deryâ-yı hikemsin güherün 'ilm-i ledünnî

Pey-der-pey olan mevclerün keşf ü kerâmet K25/69

4.2. Sultan Veled

Mevlânâ'nın ilk çocuğu olan Sultan Veled, fiziki ve manevi bakımlardan babasına çok benzerdi. Sultan Veled büyük bir sadakatle babasına ve onun tavsiyelerine bağlı kalmış, babasının fikirlerini sistemleştirip hayata geçirmiş, aşk, vecd, cezbe ve semâ' gibi unsurları birleştirip bütünleştirmiş, bir çerçeve içerisine almıştır. (Top, 2007: 235-238) Adnî aşağıdaki beyitlerde Sultan Veled'e yer verir ve Hz. Sultan Veled'in göğün makamının padişahı olduğunu söyler. Şair, iktibas sanatından yararlanarak men aref'in (Men arefe nefsehü fekad arefe Rabbihü: *Nefsini bilen* Rabbini bilir. (Aclûnî, II, 2532)) tüm hükümlerinin onda peyda olduğunu ifade eder.

Pâdişâh-ı 'arş-mesned Hazret-i Sultan Veled

K'anda peydâ oldı ahkâm-ı tamâm-ı men 'aref G 162/4

Şair aşağıdaki beyitte tecrid sanatıyla kendini soyutlar ve kölesi olduğu Sultan Veled'in lütfıyla bahtının mektubuna men aref mührünü basmasını diler:

Hâtem-i lutfunla ur lutf ile 'Adnî bendenün

Nâme-i ikbâline mühr-i hitâm-ı men 'aref G 162/5

4.3. Hüsâmeddin Çelebi

Mevlânâ'nın halifesi, müridlerinin başı, önderi olan Hüsâmeddin Çelebi'nin (Füruzanfer, 1990: 143) en büyük hizmeti, Mevlânâ'yı teşvik ederek O'nun Mesnevî'yi

yazmasına katkıda bulunması, Mesnevî'ye ebelik etmesidir. (Top, 2007: 231) Bütün Mesnevî ciltlerinin ön sözleri Hüsâmeddin Çelebi'nin şerefli lakaplarıyla süslenmiştir. (Sipehsalar, 2011: 165) Adnî bu önemli isme de şiirinde yer vermeyi unutmaz, aşağıdaki beyitte Hüsâmeddin'in zafer kılıcının elması olduğunu bildirir. Şair iktibas sanatı yaparak men aref (Men arefe nefsehü fekad arefe rabbehü: *Nefsini bilen Rabbini bilir.* (Aclûnî, II, 2532)) kılıcını cahilliğin boynuna vuranın da Hüsâmeddin'in ta kendisi olduğunu söyler:

Tîg-i elmâs-ı zafer ya'nî Hüsâmü'd-dîn kim

Gerden-i cehle uran oldur hüsâm-ı men 'aref G 162/3

5. Adnî'nin Mevlânâ'ya Beslediği Muhabbet

Adnî yazdığı on sekizinci kasidesinde özellikle Mevlânâ'ya duyduğu aşkı, bu aşkla ne hâle geldiğini, o aşk kendisinde olmasa ne hallere geleceğini dile getirir. Şair, gönlünde Mevlânâ'ya duyduğu aşk olduktan sonra dertlerinin ateş bile olsa kendisine gül bahçesi gibi geleceğini (K18/4); onun aşkıyla hüznü gönlünün ahının kıvılcım ve dumanlarının, adeta bostanın sümbülü ve bağın gül yaprağı olacağını (K18/5); Mevlânâ'nın aşkıyla ney gibi nağmeler çıkarsa feleğin zerrelere bile dans eden âşıklar olacağını (K 18/14) dile getirir. Mevlânâ'nın aşkını hasta gönüllerin doktoru olarak gören şair kendisine de Mevlânâ'nın sıhhat, derman getireceğini düşünür:

'İşkun tabîb-i haste-dilândur belî belî

Sihhat-resân-ı neşve-i dermân olur bana K 18/13

Şair ağlayan, inleyen, yaralı, matemli gönlüne Hz. Mevlânâ'nın daima şenlik neşesi bağışladığını ifade eder:

Dili mâtem-güzîn-i dâgdâr-ı 'Adnî-i zârun

Dem-â-dem neş'e-bahş-ı sûrısın yâ hazret-i Monlâ G 269/7

Şair doğruluk ehline, iki dünyanın mutluluğunun Mevlânâ'da olduğunu bildirir:

Hâlisâne dem-be-dem takdîs-i rûhun ideyüm

Ehl-i sıdka devlet-i dâreyn zîrâ sendedür K 19/41

Şair, Mevlânâ'nın kavuşma bayramını dünyaya söylese, bu sözünü işiten herkesin adeta kendisine kurban olacağını söyler aynı zamanda kurban bayramına da göndermede bulunur:

‘İşkunla ‘îd-i vaslunı dünyâya söylesem

Gûş eyleyen kelâmumı kurbân olur bana K 18/23

Şaire Mevlânâ'nın aşkıyla dert, acı bile güzel görünürken onun aşkı olmadığına ise güzel olan her şey bu kez ona kötü görünmektedir. Gönülde Mevlânâ'nın aşkı olmasa bülbülün ötmesi bile kendisine kötü nağmeler olarak gelecek (K 18/ 19); dünyanın gül bahçelerindeki her taze gonca adeta yakıcı bir kor olacaktır (K 18/20). Bu yüzden şair, Mevlânâ'nın aşkıdan mahrum olmak istemez, buna tahammül bile edemez. Gönlü bir an bile onun aşkıdan uzak kalsa vücudu adeta hüznü bir eve dönecektir:

‘İşkundan olsa dûr gönül bir nefes eger

Dâr-ı vücûd külbe-i ahzân olur bana K 18/15

Şair Mevlânâ'dan meded ummayanlara da âdeta beddualar savurur. Mevlânâ'nın hikmetinden ilaç istemeyenlerin dert hastası olmasını (K 20/ 6), değerini inkâr edenlerin tüm hallerinin eksik kalmasını (K 20/ 7), onun aşkının kokusuyla sıhhat istemeyenlerin nezle olmasını (K 20/34) diler. Şair aşağıdaki beyitte de Mevlânâ'nın eşliğini Kâbe'ye benzetir ve burasını Kâbe'nin haremi olarak görmeyenlere de feyz-i sefanın haram olmasını diler:

Harem-i Ka‘be bilmeyen eşigün

Ana feyz-i safâ harâm olsun K 20/17

Bir başka beyitte ise Mevlânâ'yı elif harfi gibi birlikte bilmeyenlerin, üzüntülerinden daima lâm harfi gibi olmasını ister:

Seni vahdetde bilmeyen çün elf

Eleminden hemîşe lâm olsun K 20/38

3. Sonuç

Adnî Receb Dede'nin Dîvânı'ndaki kasidelerini başta Mevlânâ olmak üzere genellikle Mevlevî muhitinden seçtiği kişilere yazması, onun Mevlânâ'ya beslediği sevgiye bir işaret niteliğindedir. Adnî, Mevlânâ'ya âşıkların sultanı, padişah, sâkî, rehber, imam diyerek seslenmiş, O'nu Mevlevîlerin Kâbe'si, sığınağı olarak görmüştür. Şair, Mevlânâ'nın cömertliği, merhameti, şefkati, himmeti, lütfu gibi vasıflarını çeşitli teşbihlerle anmış ve O'ndan meded ummuştur. Mevlânâ'nın sonsuz ilim ve bilgisine şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Şair, Mevlânâ'nın kişilik özelliklerinin yanı sıra onu fiziksel özellikleriyle de anmıştır. Ancak Mevlânâ'nın bedensel hususiyetlerini anlatırken divân şiirinde yer alan sevgili tipinin dışına çıkmamıştır. Şairin şiirlerinde gerçek anlamıyla Mevlânâ'nın fiziksel özelliklerini bulamayız. Dolayısıyla Adnî de Mevlânâ'dan söz ederken divân şiirinde olduğu gibi uzun ve düzgün bir boya sahip, tuzağı andıran, güzel kokulu, perişan saçları ve beni olan, dudağı la'le benzeyen klâsik bir sevgili tipi çizmiştir.

Adnî Mevlânâ'nın eşsiz bilgilerle dolu olan eseri Mesnevî'ye de bir methiye yazmış ve Mesnevî'yi yüceltmıştır. Mevlânâ denilince ilk akla gelen ismi, Şems-i Tebrizî'yi de unutmayan şair onun için uzunca bir kaside yazmış ve Şems'in vasıflarını çeşitli sanatlarla övmüştür. Adnî, Şems'e uzunca bir methiye yazarken Hüsâmeddin Çelebi ve Sultan Veled'e ise birer beyitle yer vermiştir.

Adnî şiirlerinde Mevlânâ'ya duyduğu derin muhabbeti sıkça dile getirmiştir. Gönlünde Mevlânâ'nın aşkı varken neler yapabileceğini ve onun aşkının olmaması durumunda ne hallere düşeceğini anlatmıştır. Hatta şair Mevlânâ'dan meded ummayanlar da beddualar yağdırmıştır.

KAYNAKÇA

Aclûnî, (1351/1931), *Keşfü'l-Hafâ*, c. I-II, Mısır.

Açık, Nilgün (2002), “Divan Edebiyatı’nda Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler”, *Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ali Enver (2010), *Mevlevî Şairler- Semahâne-i Edeb*, (haz. Tahir Hafizoğlu), İstanbul, İnsan Yayınları.

Asaf Hâlet Çelebi (2006), *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Ankara, Hece Yayınları.

Ayan, Hüseyin (1992) “Mevlevî Şairler”, *Türk Dili*, S. 492, s. 456-460.

Dağlar, Abdülkadir (2008), “Mevlevî Edebiyatı Kaynaklarından Tezkire-yi Şuarâ-yı Mevleviyye ile Semahâne-i Edeb’in Mukayesesi”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, s.230-231.

Dilçin, Cem (2004), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Esrar Dede (2000), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (haz.: İlhan Genç), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Feridun Bin Ahmed-i Sipehsâlâr (2011), *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul, Pinhan Yayıncılık.

B. Füzûzanfer (1990), *Mevlânâ Celâleddin*, (çev. Faruk Nafiz Uzluk), İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Göre, Zehra (2004), Adnî Receb Dede Hayatı ve Eserleri, *Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya.

İsen, Mustafa (1999), “Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar: Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (haz. Mehmet Kalpaklı), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.306-309.

Pala, İskender (2002), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Leyla ile Mecnun Yayıncılık.

Tanrıkorur, Barihüda (2004), “Mevleviyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, c.XXIX, s. 469-475.

Top, H. Hüseyin (2007), *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Yeniterzi, Emine (2011), *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ*, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları.